

Verschuivingen in Partijvoorkeur
Veranderingen in partijvoorkeur 2014 – 2019, en tijdens de verkiezingscampagne van 2019.

Nota op basis van EOS RepResent data

8 juli 2019

<i>UA</i>	<i>KU Leuven</i>	<i>UCL</i>
Patrick van Erkel	Anna Kern	Pierre Baudewyns
Jonas Lefevere	Sofie Marien	
Stefaan Walgrave		
Isaïa Jennart		

In vergelijking met de verkiezingen van 2014 zagen we in de verkiezingen van 2019 substantiële verschuivingen van partijvoorkeuren in Vlaanderen en Wallonië. In Vlaanderen verloren alle traditionele partijen zetels, terwijl vooral het radicaal-rechtse Vlaams Belang en in mindere mate de radicaal-linkse PVDA een substantieel aantal zetels erbij kregen. Wallonië zag eenzelfde verlies van de traditionele partijen, met de radicaal-linkse PTB en de groenen van Ecolo als duidelijke winnaars. Hoewel deze verkiezingsuitslagen aantonen dat een groot aantal kiezers van partij wisselden tussen 2014 en 2019, geven deze uitslagen geen inzicht in de onderliggende patronen. Tussen welke partijen wisselden kiezers en welke bewegingen kunnen we onderscheiden? Waar kwamen de kiezers die naar Vlaams Belang, PVDA, PTB en Ecolo gingen vandaan? Was de campagne beslissend voor kiezers om van partij te wisselen? Of vonden de meeste verschuivingen al voor de campagne plaats? Om deze vragen te beantwoorden en om meer inzicht te krijgen in de onderliggende kiezersstromen organiseerde het Excellence of Science consortium RepResent¹ een online panelbevraging, waarin *dezelfde* kiezers zowel voor als na de verkiezingen van 26 mei 2019 vragen beantwoorden over hun federaal stemgedrag (zie appendix voor meer details over de methode). Dit stelt ons in staat om veranderingen in stemgedrag op het individuele niveau te onderzoeken voor grote steekproeven van Vlaamse en Waalse kiezers.

Het doel van deze nota is drieledig. Allereerst willen we, gebaseerd op empirische data, bijdragen aan het debat over de verkiezingsuitslag. Ten tweede willen we meer inzicht geven in de verschuivingen in partijvoorkeur op lange termijn tussen de verkiezingen van 2014 en 2019. Ten derde willen we ook kiezersstromen *gedurende* de 2019 campagne analyseren. Welke partijen hadden een succesvolle

---

¹ RepResent is een consortium van politieke wetenschappers van vijf Belgische universiteiten. Het wordt gecoördineerd door Stefaan Walgrave en Jonas Lefevere (UA). Partners van het consortium zijn Sofie Marien (KULeuven), Karen Celis en Kris Deschouwer (VUB), Virginie van Ingelgom en Benoît Rihoux (UCLouvain), Emilie Van Haute en Jean-Benoit Pilet (ULB). RepResent is een EOS project dat gefinancierd wordt door FWO/FNRS.

campagne en wisten kiezers te winnen in de laatste weken voor de verkiezingen? En welke partijen verloren juist kiezers in deze cruciale weken – en aan welke concurrenten verloren ze dan kiezers?

In appendix geven we duiding over de bevraging. Het is echter belangrijk om op te merken dat de bevindingen die we hier presenteren gebaseerd zijn op ‘ongewogen’ data. Het wege van data maakt deel uit van een groter debat: wij kiezen ervoor om geen gewichten te gebruiken voor onze hoofdanalyses. Hierbij volgen we het argument van Walgrave en collega’s dat, hoewel er voordelen verbonden zijn aan het wege van data, dit ook uitgaat van assumpties die moeilijk houdbaar zijn – met name de assumptie dat de respondenten van ondergerepresenteerde groepen perfect overeenkomen met de ontbrekende respondenten (voor een uitgebreidere bespreking van dit probleem verwijzen we naar de nota van Walgrave en collega’s²). Om echter de robuustheid van onze bevindingen en de claims die we maken na te gaan, hebben we al onze analyses ook uitgevoerd op twee gewogen datasets, één waarin we herwegen voor sociaal-demografische kenmerken (geslacht, leeftijd en opleiding), en één waarbij we herwegen voor de sociaal-demografische kenmerken samen met federale partijkeuze in 2019. Hoewel de meeste patronen die we vinden robuust zijn wanneer we de data wege, zijn er een paar situaties waar dit niet het geval is en waar het wege van de data leidt tot substantiële verschillen in de interpretatie. Als dat zo is, geven we dit duidelijk aan in de nota zelf aangezien deze bevindingen minder robuust zijn en daarom met grotere voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Ook kunnen we sommige kiezersstromen beter voorspellen dan anderen en doen we het over het algemeen beter in Vlaanderen dan in Wallonië.

Volatiliteit

Voordat we kijken naar de bewegingen tussen specifieke partijen geven Tabel 1 en 2 een overzicht van de verkiezingsresultaten op het federale niveau in Vlaanderen en Wallonië in 2014 en 2019. De tabellen tonen de score van elke partij in 2014 en 2019, en het verschil tussen beide verkiezingen.

Tabel 1: Netto kiesbewegingen tussen de federale verkiezingen van 2014 en 2019 – Vlaanderen (officiële resultaten)

Partij	2014	2019	Vershil (in %)
CD&V	18.5%	14.2%	-4.3
Groen	8.6%	9.8%	1.2
N-VA	32.4%	25.5%	-6.9
Open VLD	15.5%	13.5%	-2.0
PVDA	2.8%	5.6%	2.8
sp.a	14.0%	10.8%	-3.2
VB	5.8%	18.7%	12.9
Andere partijen	2.2%	1.9%	-0.3
Netto volatiliteit			16.8

² <https://www.sampol.be/2015/02/gegoochel-met-dode-zielen>

Tabel 2: Netto kiesbewegingen tussen de federale verkiezingen van 2014 en 2019 – Wallonië (officiële resultaten)

Partij	2014	2019	Vershil (in %)
cdH	14.0%	10.7%	-3.3
DéFI (FDF)	2.4%	4.1%	1.7
Ecolo	8.2%	14.9%	6.7
MR	25.8%	20.5%	-5.3
PP	4.5%	3.2%	-1.3
PS	32.0%	26.1%	-5.9
PTB	5.5%	13.8%	8.3
Andere partijen	7.6%	6.7%	-0.9
Netto volatiliteit			16.7

Gebaseerd op de verschillen in stemmenaandeel tussen 2014 en 2019 hebben we berekend hoe volatiel de 2019 verkiezingen waren door alle verschuivingen in stemmenaandeel van de partijen bij elkaar op te tellen³. Als we kijken naar het gehele land waren deze verkiezingen historisch gezien de meest volatiele verkiezingen, met 2010 op de tweede plaats (een volatiliteitsscore van 14,9). Ook als we kijken naar de regio's apart vinden we een volatiliteitsscore van 16,8 in Vlaanderen en 16,7 in Wallonië, wat historisch gezien zeer hoog is. Om dit in perspectief te plaatsen, in 2014 waren deze scores respectievelijk 11,2 en 14,1 in Vlaanderen en Wallonië. In Vlaanderen waren enkel de verkiezingen van 2010 nog volatieler met een volatiliteitsscore van 17,6, maar deze verkiezingen waren zogenaamde *'flash elections'* ten gevolge van het vallen van de federale regering. Voor Wallonië moeten we helemaal teruggaan naar 1965 om meer volatiele verkiezingen te vinden (volatiliteitsscore van 19,2). Samengevat: de 2019 verkiezingen zagen historisch grote stemverschuivingen van de ene partij naar de andere. Echter, deze verschuivingen tonen enkel welke partijen wonnen en verloren. Zoals beschreven door Dassoneville en collega's in hun nota over kiezersstromen tijdens de verkiezingen van 2014 in Samenleving & Politiek⁴, kunnen deze netto volatiliteitsscores onderschatten hoeveel kiezers daadwerkelijk veranderden van stemgedrag. Zij vonden immers een relatief lage volatiliteitsscore, maar toonden aan dat de bruto volatiliteit substantieel hoger lag – tegengestelde bruto verschuivingen heffen elkaar immers op in de netto volatiliteitsscore. Om een voorbeeld te geven, als 1.000 kiezers van partij x naar partij y gaan en nog eens 1.000 kiezers gaan van partij y naar partij x, dan zullen deze kiezers niet terug te vinden zijn in de volatiliteitsindex. Om die reden onderzoeken we in de volgende sectie waar de partijen die wonnen hun stemmen vandaan haalden – en aan wie de verliezende partijen hun steun verloren.

³ Om dit te berekenen maken we gebruik van de Pedersen volatiliteitsindex. Deze index is gecreëerd door de som van de absolute verschillen in stemmenaandeel tussen 2014 en 2019 bij elkaar op te tellen en te delen door 2. Dit laatste om te vermijden dat een kiezer die van partij verandert dubbel wordt geteld; een keer voor de verschuiving naar party x en een keer voor het verlaten van partij y.

⁴ <https://www.sampol.be/2014/09/volatiliteit-veel-beweging-geen-aardverschuiving>

Veranderingen van partijvoorkeur tussen de verkiezingen van 2014 en 2019

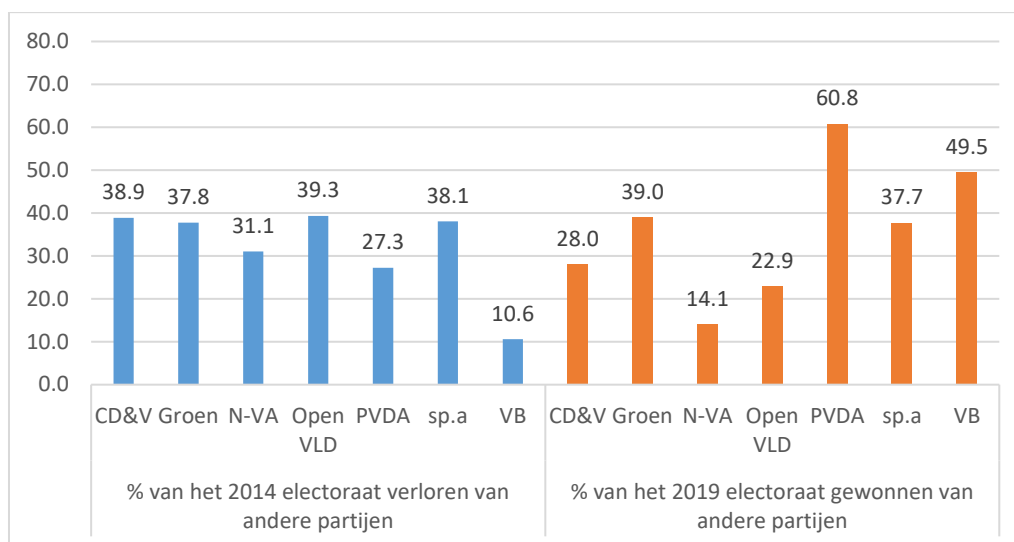
Na afloop van de verkiezingen in 2019 bevroegde het RepResent consortium 1.971 Vlaamse en 1.429 Waalse kiezers hoe ze stemden in de federale verkiezingen van 2014 en hoe ze stemden in de federale verkiezingen van 2019. Van de kiezers die aangaven zowel in 2014 als 2019 voor een partij te stemmen, veranderde 32,2% van de Vlaamse kiezers en 31,6% van de Waalse kiezers van partij. Met andere woorden, bijna op 1 op 3 kiezers veranderde van partijvoorkeur tussen deze twee verkiezingen, en dit cijfer is bijna identiek in Vlaanderen en Wallonië. Mogelijk onderschatten we de mate van volatiliteit zelfs nog, omdat we enkel focussen op die kiezers in de steekproef die zowel in 2014 als in 2019 voor een partij stemden.⁵

Wanneer we kijken naar de kiezers die wisselden van partij, krijgen we een idee in welke mate partijen kiezers die voor hen stemden verloren en in welke mate de partijen in 2019 kiezers wonnen die in 2014 nog voor een andere partij stemden. Dit wordt weergegeven in Figuur 1 en 2. Het linker paneel (blauwe staven) geeft het percentage weer van het electoraat van die partij in 2014 dat naar een andere partij is gegaan in 2019 – de uitstroom. Het rechter paneel (oranje staven) toont de instroom, oftewel het percentage van kiezers dat in 2019 voor die partij stemde, maar dat in 2014 nog voor een andere partij koos. Omdat de basis waarop de percentages berekend worden anders is voor het linker en rechter paneel – links is de basis de grootte van het electoraat in 2014, rechts de grootte van het electoraat in 2019 – kunnen we deze nummers niet direct van elkaar aftrekken om de nettowinst of verlies te berekenen. Desondanks geeft het figuur ons meer inzicht in de mate waarin partijen hun kiezers van 2014 wisten te behouden of te verliezen, en de mate waarin ze in 2019 kiezers van andere partijen wisten aan te trekken.

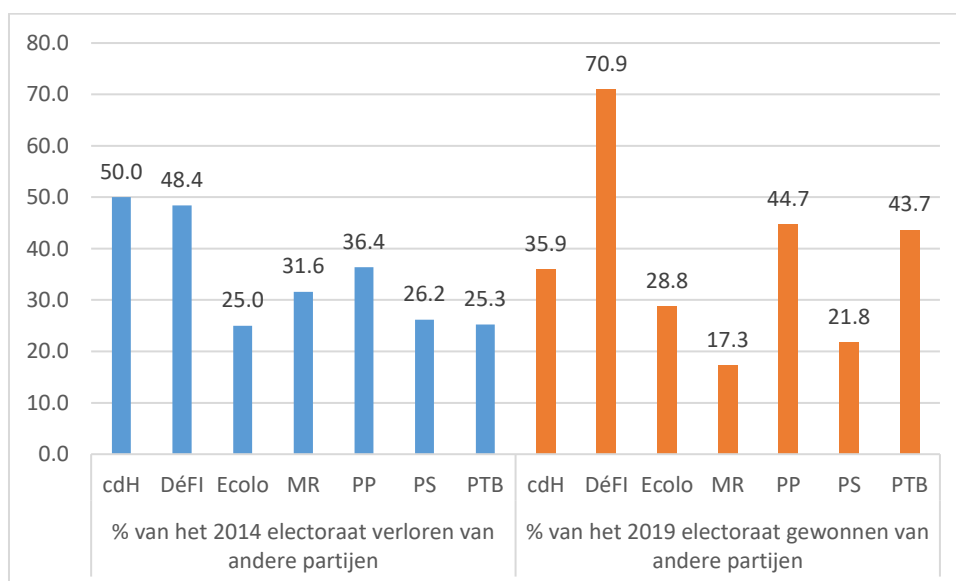
---

⁵ Allereerst vragen we kiezers in 2019 naar hun stemgedrag van 2014, dus vijf jaar later. We weten van eerdere studies dat een deel van de respondenten hun huidige stem opgeeft in plaats van wat ze echt bij de vorige verkiezingen hebben gestemd, om consistent over te komen. Ten tweede, is een ‘verandering’ hier eng gedefinieerd als enkel een wissel van partij x in 2014 naar partij y in 2019. Dat betekent dat we respondenten uitsluiten die voor de eerste keer stemden (3% Vlaanderen, 3,2% Wallonië), niet meer wisten hoe ze stemden in 2014 (7,2% Vlaanderen, 11,6% Wallonië), blanco of ongeldig stemden in 2014 of 2019 (2,4% Vlaanderen, 6,7% Wallonië) of niet kwamen opdagen bij een van deze verkiezingen (1,9% Vlaanderen; 4,2% Wallonië).

Figuur 1: Percentage kiezers dat elke partij won en verloor tussen de verkiezingen - Vlaanderen, N=1470

Figuur 2: Percentage kiezers dat elke partij won en verloor tussen de verkiezingen - Wallonië, N=860

In Vlaanderen zien we dat de regeringspartijen niet per se meer kiezers verloren dan de andere partijen (bijvoorbeeld Groen en sp.a). N-VA was zelfs succesvoller in het behouden van haar kiezers van 2014 dan de andere traditionele partijen (68,9%; 31,1% verliet de partij). Echter, in vergelijking met sp.a en Groen zien we dat de regeringspartijen relatief minder succesvol waren in het winnen van kiezers van andere partijen. In het geval van N-VA stemde slechts 14% van haar electoraat voor een andere partij in 2014. Voor Open VLD en CD&V was dit respectievelijk 22,9% en 28,0%. Wanneer we dit vergelijken met Groen en sp.a dan zien we dat, hoewel deze partijen ook een groot aandeel van hun electoraat van 2014 verloren, zij ook een groot deel van hun electoraat in 2019 van andere partijen wisten aan te

trekken. Echter moeten we wel voorzichtig zijn met conclusies over sp.a en Groen, omdat onze steekproef hun respectievelijke verlies en winst licht onderschat.

Als we kijken naar Vlaams Belang en PVDA, dan zien we dat zij de duidelijke winnaars waren. Het succes van PVDA kan vooral worden verklaard doordat ze succesvol was in het aantrekken van kiezers van andere partijen. Qua uitstroom scoort PVDA niet heel veel lager dan de andere partijen. Het succes van Vlaams Belang kan verklaard worden omdat zij aan de ene kant haar uitstroom wist te beperken - 89% van de kiezers die in 2014 voor de partij stemden bleven de partij trouw – en aan de andere kant veel nieuwe kiezers wist aan te trekken.

Als we naar Wallonië kijken, dan zien we dat het beeld op sommige punten anders is. De zittende partij in de federale regering, MR, verloor duidelijk kiezers, maar hetzelfde geldt voor de twee andere traditionele partijen, cdH en in minder mate PS [*Let op dat we voorzichtig moeten zijn met de uitstroom van cdH, aangezien deze stroom een stuk lager ligt wanneer we de data wege*]. Ook DéFI zag een hoge volatiliteit. De partij verloor bijna 50% van haar kiezers, maar wist er nog meer aan te trekken, waardoor deze stromen elkaar deels opheffen en de partij zelfs wist te winnen [*Let op dat als we de data wege naar stemgedrag de uitstroom lager is*]. De duidelijk winnaar is echter PTB. Als we kijken naar de bruto stromen, verloor de partij 25% van haar kiezers in 2014, maar ze won meer dan 40% van haar electoraat van andere partijen. Onze steekproef lijkt de winst van Ecolo en het verlies van PP minder goed te voorspellen. Voor Ecolo bijvoorbeeld lijken de instroom en uitstroom gebalanceerd - hoewel dit deels komt omdat de in- en uitstroom berekend worden op basis van een andere N, waardoor de winst onderschat wordt [*ook het wege van de data lost deze onderschatting niet op; wanneer we wege voor enkel sociaal-demografische kenmerken is de onderschatting zelfs nog groter*]. We onderschatten ook lichtjes het verlies van PS. Dat betekent dat we voor deze partijen iets voorzichtiger moeten zijn met onze conclusies.

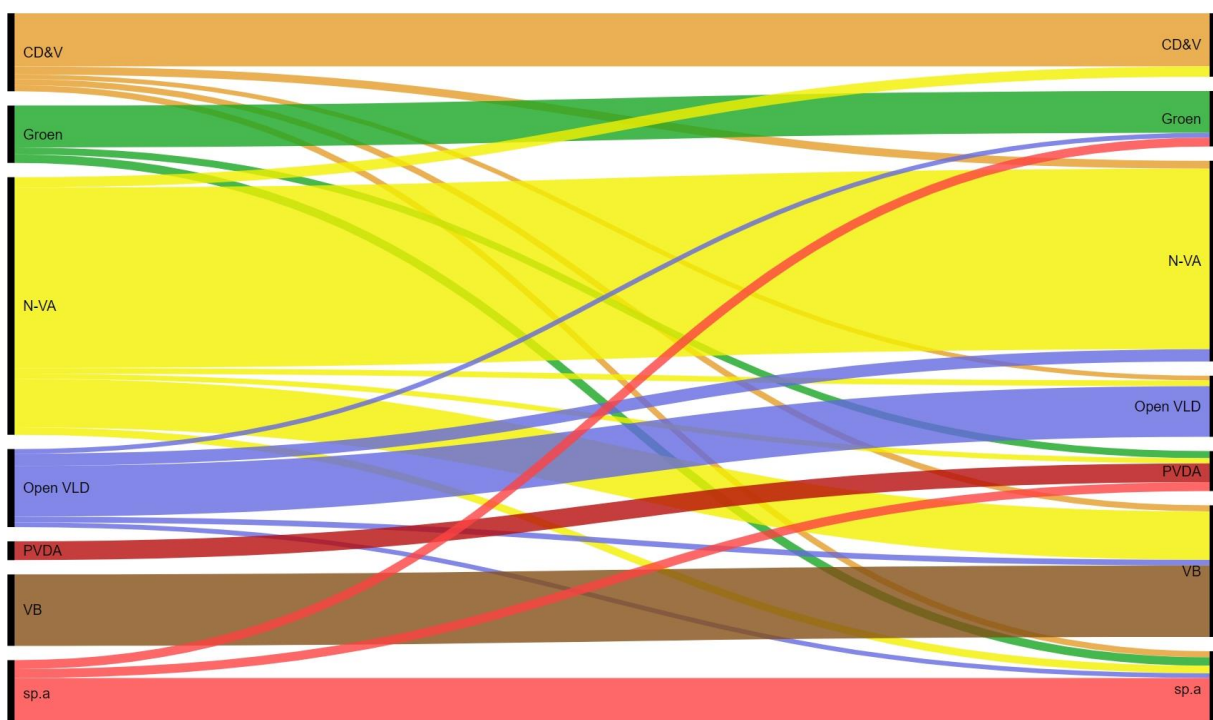
We kunnen meer gedetailleerd naar deze stromen kijken door de kiezersbewegingen tussen de verschillende partijen te bestuderen. Tabel 3 toont de beweging van de Vlaamse kiezers in onze steekproef in de periode 2014 – 2019. Figuur 3 geeft een grafische presentatie van dezelfde stromingen: aan de linkerkant zien we het electoraat van de partij in 2014, die naar verschillende partijen stromen in 2019 (rechterkant). Als voorbeeld, de tabel toont dat 113 van onze respondenten – ongeveer 61% van het electoraat in 2014 - loyaal bleven aan CD&V; 17 respondenten (ongeveer 9,2% van het electoraat van CD&V in 2014) wisselden van CD&V naar N-VA in 2019, terwijl 22 respondenten (ongeveer 4% van het 2014 electoraat van N-VA) van N-VA in 2014 naar CD&V in 2019 gingen. Figuur 3 toont dit grafisch: we zien een grote stroom (113 respondenten) die van CD&V in 2014 naar CD&V in 2019 gaan, maar ook 4 andere stromen die zich afsplitsen richting N-VA, Open VLD, VB en sp.a. CD&V

had wel een inkomende stroom van N-VA kiezers, maar niet genoeg om te compenseren voor haar uitstroom. Het is belangrijk om te benadrukken dat ondanks dat we werken met een grote steekproef, het toch vaak gaat om kleine aantallen respondenten. Dit komt doordat er veel partijen zijn en veel partijen waar de kiezers potentieel naar toe kunnen gaan; dit zorgt voor kleine aantallen respondenten voor de specifieke stromen van de ene partij naar de andere partij (terwijl de meeste kiezers überhaupt niet veranderen). Daarom moeten we voorzichtig zijn met het trekken van te sterke conclusies en presenteren we enkel stromen van meer dan 10 respondenten in tabel 3 en figuur 3.

Tabel 3: Veranderingen van kiezers tussen 2014 en 2019 – Vlaanderen (N=1470).

	CD&V	Groen	N-VA	Open VLD	PVDA	Sp.a	VB
CD&V	113		↗17 ↘22	↗10		↗13	↗13
Groen		89		↘10	↗15	↗18 ↘19	
N-VA	↘17 ↗22		384	↗12 ↘26	↗11		↗103
Open VLD	↘10	↗10	↗26 ↘12	108		↗10	↗12
PVDA		↘15	↘11		40	↘19	
Sp.a	↘13	↗19 ↘18	↘16	↘10	↗19	104	
VB	↘13		↘103	↘12			152

Figuur 3: Veranderingen van kiezers tussen 2014 (links) en 2019 (rechts) - Vlaanderen (N=1470).

Als we kijken naar de tabel en de figuur zien we dat veruit de grootste beweging kiezers de stroom is van N-VA in 2014 naar Vlaams Belang in 2019. N-VA verloor 18,5% van haar kiezers uit 2014 aan Vlaams Belang. Voor Vlaams Belang is dit bijna een derde van haar kiezers in 2019 (32,4%). Vlaams Belang was ook in staat om kiezers aan te trekken van de andere regeringspartijen, hoewel in mindere mate. 4,3% van het electoraat van Vlaams Belang in 2019 (13 respondenten) kwam van CD&V, terwijl 4% (12 respondenten) van Open VLD kwam. Het succes van Vlaams Belang kan dus worden verklaard door het feit dat zij enerzijds haar electoraat van 2014 wist te behouden, maar tegelijkertijd kiezers wist aan te trekken van de regeringspartijen, vooral N-VA [*Hoewel we in de ongewogen analyse geen substantiële beweging zien van Groen naar Vlaams Belang, zien we in de gewogen analyse wel een beweging van meer dan 10 respondenten. Echter, gegeven dat deze bevinding niet robuust is over de verschillende analyses, lijkt deze beweging toch eerder beperkt*]. Meer algemeen lijken de coalitiepartijen CD&V, Open VLD en N-VA veel kiezers aan elkaar te verliezen en van elkaar te winnen: met uitzondering van één geval (Open VLD naar CD&V) waren alle stromen tussen de voormalige coalitiepartijen substantieel (meer dan 10 respondenten), hoewel voor CD&V de uitstroom duidelijk groter is dan het aantal kiezers dat zij wist te winnen van haar voormalige coalitiepartners.

Terwijl Vlaams Belang vooral kiezers won van de (voormalige) regeringspartijen, vinden we dat de andere winnaar van de verkiezingen, PVDA, kiezers wist te winnen van een diverse groep partijen. De partij was in staat om stemmen te 'stelen' van de linkerkant én de rechterkant van het politieke spectrum: respectievelijk 18,6% (19 respondenten) en 14,7% (15 respondenten) van het electoraat van PVDA in 2019 kwamen van sp.a en Groen. Maar PVDA won ook kiezers van N-VA: Ongeveer 10,8% (11 respondenten) van het electoraat van PVDA in 2019 stemde N-VA in 2014.

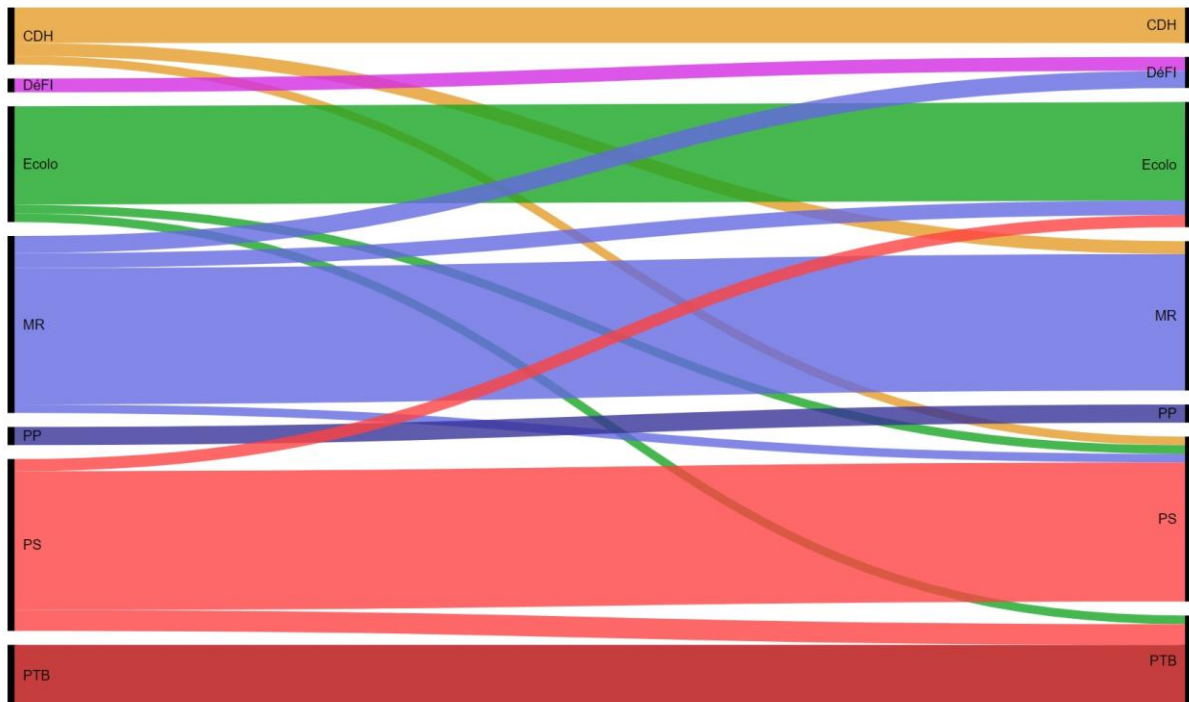
Tenslotte zien we een interessante dynamiek aan de linkerkant van het politieke spectrum: kiezers van Groen en sp.a wisselden heen en weer, maar het lijkt erop dat vooral Groen kiezers verloor aan PVDA. De kiezers die Groen wist aan te trekken van de socialisten werden deels teniet gedaan door verliezen aan radicaal links. Echter, wanneer we kijken naar de gewogen analyses, zien we dat, hoewel nog steeds present, deze stromen onder de 10 respondenten liggen en daarom niet robuust zijn.

Tabel 4: Veranderingen van kiezers 2014 en 2019 – Wallonië. (N=860)

	cdH	DéFI	Ecolo	MR	PP	PS	PTB
cdH	41			↗15		↗10	
DéFI		16		↘20			
Ecolo			114	↘17		↗10	↗10
MR	↘15	↗20	↗17	158		↗10	
PP					21		
PS	↘10		↗14	↘10		161	↗24
PTB			↘10			↘24	71

Figuur 4: Veranderingen van kiezers tussen 2014 (links) en 2019 (rechts) - Wallonië. (N=860)

Tabel 4 en figuur 4 tonen de verplaatsingen van kiezers tussen 2014 en 2019 in Wallonië. Een paar zaken vallen op. Allereerst zien we dat in tegenstelling tot haar Vlaamse tegenhanger, PVDA, de instroom van de radicaal-linkse PTB beperkt is tot de linkerkant van het politieke spectrum. Respectievelijk 19% (24 respondenten) en 7,9% (10 respondenten) van het PTB electoraat in 2019 stemden voor PS en Ecolo in 2014 [Deze resultaten moeten met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, aangezien de stroom lager dan 10 is met de gewogen dataset. Wanneer we de data wege vinden we ook een beweging van MR naar PTB]. Ten tweede won Ecolo de meeste van haar

kiezers van MR en PS. Respectievelijk 10,6% (17 respondenten) en 8,8% (14 respondenten) van het Ecolo electoraat in 2019 stemde voor MR en PS in 2014. Ten derde vinden we dat MR haar kiezers verloor aan een brede groep partijen. Een grote stroom ging van MR naar DéFI; 8,7% van het MR electoraat in 2014. Gegeven de geschiedenis tussen MR en Maingain's FDF, is dit niet een al te grote verrassing [*wanneer we herwegen voor stemgedrag is de stroom substantieel kleiner*]. Anderzijds verloor MR ook kiezers aan Ecolo en PS, respectievelijk 7,4% en 4,3%.

Veranderingen van partijvoorkeur tijdens de campagne van 2019

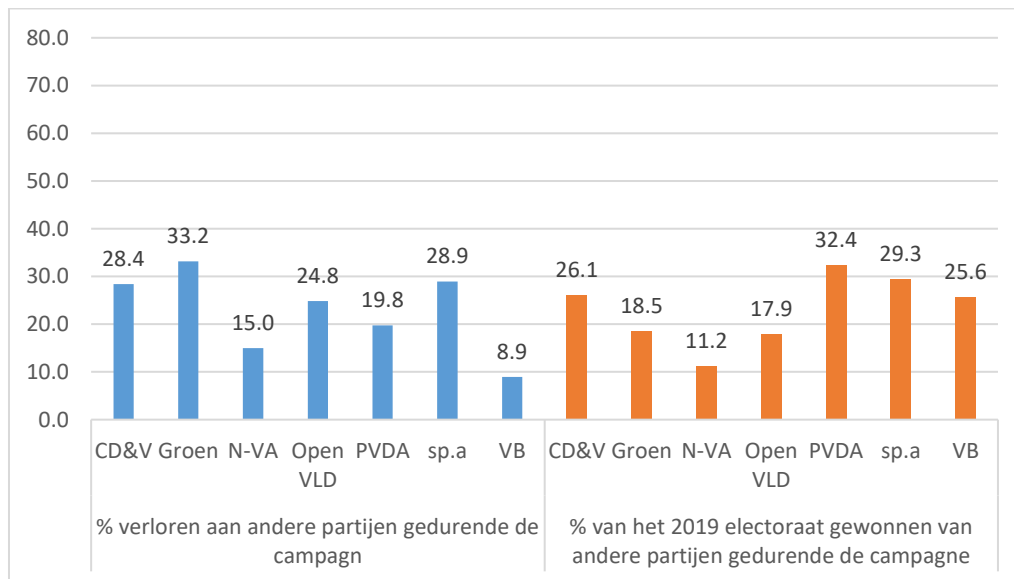
Tot dusver hebben we gefocust op de veranderingen tussen de verkiezingen van 2014 en 2019. Omdat we respondenten echter tweemaal hebben bevroegd – een eerste keer (minstens) drie weken voor de verkiezingen en nogmaals net na de verkiezingen – kunnen we een vergelijking maken tussen de partijvoorkeur van respondenten voor de korte campagne, en hun eigenlijke stemgedrag. Hierdoor krijgen we inzicht in de mate waarin kiezers van partij wisselden tijdens de campagne, en welke partijen kiezers wonnen en verloren.

Algemeen bekeken vinden we dat in Vlaanderen 20,8% van de kiezers tijdens de campagne van partijvoorkeur wisselde. In Wallonië is dit ongeveer gelijk, met 21,6% van de kiezers die wisselde. Ter vergelijking, in 2009 wisselde 25,0% van de kiezers tijdens de campagne (hoewel dit onderzoek keek naar wissels tijdens de laatste twee weken, terwijl we hier kijken naar de laatste drie weken). De percentages voor 2019 geven aan dat hoewel de campagne een verschil maakte, aangezien één op vijf kiezers nog wisselde tijdens de campagne, de verschuivingen wel aanzienlijk kleiner waren dan het aantal wisselende kiezers tussen 2014 en 2019. Dit wordt ook bevestigd wanneer we kijken naar het beslissingsmoment dat door onze respondenten wordt gerapporteerd: 61,2% van de Vlaamse en 54,9% van de Waalse kiezers had al voor de start van de campagne beslist voor wie ze zouden stemmen. Kort gezegd: onze data suggereren dat de grote verschuivingen *voor*, niet *tijdens* de campagne gebeurden. Anderzijds blijkt uit de analyses die we hieronder bespreken dat dit niet altijd geldt voor kiezersstromen tussen specifieke partijen.

Wanneer we inzoomen op de kiezers die tijdens de campagne wisselden, krijgen we een idee over welke partijen 'verloren' tijdens de laatste drie weken van de campagne, en welke partijen 'wonnen'. Figuur 5 toont voor Vlaanderen het wisselen binnen de campagne. De linkse grafiek (blauwe staven) toont per partij het percentage kiezers dat van plan was voor die partij te stemmen, maar uiteindelijk toch voor een andere partij koos – de uitstroom. De rechtse grafiek (oranje staven) toont dan weer de instroom: kiezers die bij de start van de campagne nog voor een andere partij zouden stemmen, maar uiteindelijk toch voor deze partij kozen. We moeten opletten om deze percentages eenvoudigweg van

elkaar af te trekken om zo de ‘netto’ winst of verlies te berekenen: de percentages voor uitstroom en instroom worden immers berekend op een verschillend aantal kiezers (respectievelijk het aantal kiezers dat op partij x zou stemmen bij de start van de campagne, en het aantal kiezers dat uiteindelijk voor partij x stemde). Desondanks geeft het figuur ons inzicht in de mate waarin de in- en uitstroom van een partij groter, dan wel kleiner was dan deze van de andere partijen.

Figuur 5: Percentage kiezers dat elke partij verloor (links) of won (rechts) tijdens de korte campagne - Vlaanderen (N=1470).

Er vallen een paar zaken op. Ten eerste toont het figuur dat vooral Groen potentiële kiezers verloor tijdens de laatste drie weken. Ongeveer één derde (33,2%) van de kiezers die voor de korte campagne nog voor Groen zou stemmen, stemde uiteindelijk voor een andere partij. Dit percentage is een stuk groter dan de instroom van Groen (18,5%), en ook het hoogste percentage van alle Vlaamse partijen. Hoewel ook andere partijen meer uitstroom dan instroom hebben, is dit verschil het grootste voor Groen. Belangrijker is dat dit een trendbreuk is in vergelijking met de wissels tussen 2014 en de start van de campagne (niet in grafiek). Als we die stemvoorkeur vergelijken, blijkt dat Groen aan de start van de korte campagne een stuk meer kiezers had gewonnen (34,3%) dan verloren (18,2%). Dit toont aan dat Groen goed begon aan de korte campagne, maar vervolgens een deel van haar prospectieve kiezers verloor tijdens de campagne. Zonder een systematische analyse van de Groene campagne en de interacties tussen Groen en de andere partijen is het moeilijk om te zeggen dat Groen een ‘slechte’ campagne heeft gevoerd, maar het is wel zo dat de campagne van Groen er niet in slaagde om de prospectieve Groen-kiezer vast te houden.

Ten tweede toont het figuur dat de nettoverliezen van N-VA zich niet tijdens de campagne voordeden: voor N-VA zijn de in- en uitstroom vergelijkbaar, en opvallend klein. N-VA verloor iets meer prospectieve kiezers dan ze bijwonnen (15,0% tegenover 11,2%), maar het percentage is vrij laag en

het verschil is klein. Dit toont aan dat N-VA de meeste kiezers al voor de campagne kwijt was geraakt. Als we de uitstroom van N-VA kiezers in detail bekijken (*niet in grafiek*), dan zien we dat 70% van de kiezers die in 2014 N-VA stemden maar in 2019 voor een andere partij stemden, al voor de start van de campagne aangaven voor een andere partij te zullen stemmen.

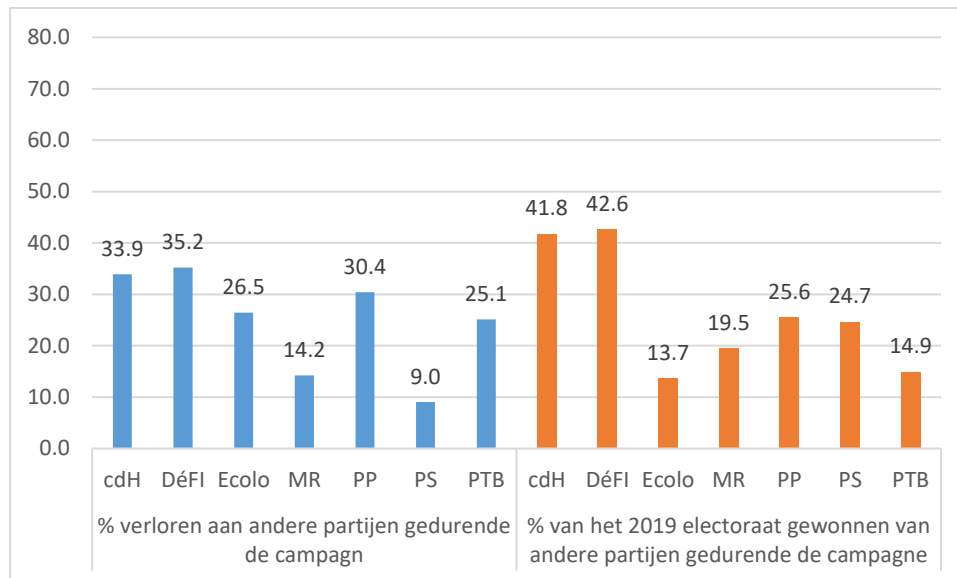
Ten derde toont de figuur dat PVDA en Vlaams Belang het beste presteerden tijdens de campagne. Bij beide partijen is de instroom van kiezers significant hoger dan hun uitstroom, en met name bij Vlaams Belang (uitstroom van 8,9% tegenover instroom van 25,6%) [*merk op dat we de resultaten voor PVDA met enige terughoudendheid moeten interpreteren, aangezien de gewogen analyse een eerder gebalanceerde in- en uitstroom laat zien*]. Anderzijds, als we deze bevindingen vergelijken met de kiezers die wisselden tussen 2014 en 2019 (Figuur 1), dan zien we dat het aantal kiezers dat tijdens de campagne naar deze partijen overstapte substantieel lager is. Om precies te zijn: 51% van de kiezers die in 2014 nog voor een andere partij stemden, en in 2019 voor VB stemden, hadden dit al voor de campagne beslist. In die zin is onze conclusie dat deze partijen al in een opwaartse trend zaten voor de campagne, en deze trend ook in de laatste drie weken konden doorzetten.

Samenvattend kunnen we besluiten dat de Vlaamse campagne toch vooral reeds bestaande trends bevestigde: de winst van Vlaams Belang (en PVDA), en het verlies van N-VA. Een uitzondering hierop is Groen: deze partij stond voor de campagne op winst, maar verloor vrij veel potentiële kiezers tijdens de korte campagne.

Figuur 6 toont de campagneverschuivingen voor Wallonië. De trends inzake de verschuivingen tussen 2014 – 2019 blijven in zeker mate overeen: DéFI zag grote verschuivingen, zowel qua instroom als uitstroom [*merk op dat in de gewogen analyse het verlies van DéFI tijdens de campagne iets groter is*]. Desondanks vinden we evenzeer substantiële verschillen tussen de trends op lange en korte termijn. Dit lijkt dan ook het grootste verschil tussen de Vlaamse en Waalse campagne te zijn: in Vlaanderen vinden we grotendeels gelijkaardige dynamieken op lange en korte termijn (met uitzondering van Groen), maar in Wallonië is dit niet het geval. Zeker aan de linkerkant van het politieke spectrum zien we dat verschuivingen tijdens de korte campagne ingingen tegen de trends op lange termijn. Zo zien we dat de korte campagne eerder een sléchte zaak was voor de winnaar van de verkiezingen, PTB. De uitstroom tijdens de korte campagne is een stuk hoger (25,1%) dan de instroom (14,9%). Ook bij Ecolo zien we een vergelijkbaar patroon tijdens de campagne: een vrij grote uitstroom (26,5%) en beperkte instroom (13,7%), hoewel we iets voorzichtiger moeten zijn met deze interpretatie aangezien onze steekproef de stromen van en naar Ecolo minder goed lijkt te voorspellen. Voor de PS zien we dan weer een omgekeerd beeld: toen we keken naar de verschuivingen tussen 2014 en 2019 zagen we dat voor PS de in- en uitstroom vergelijkbaar was. Echter, tijdens de korte campagne was de instroom (24,7%)

een stuk hoger dan de uitstroom (9,0%). Anders gezegd: het lijkt erop dat de korte campagne van PS succesvol was. Ook voor PS moeten we voorzichtig zijn met onze conclusies omdat we haar stromen minder goed voorspellen met onze steekproef.

Figuur 6: Percentage kiezers dat elke partij verloor (links) of won (rechts) tijdens de korte campagne – Wallonië (N=860).

Ook bij MR zien we dat de partij verliezen leed als we kijken naar 2014 – 2019, maar dat de partij er tijdens de campagne in slaagde meer kiezers aan te trekken (19,5%) dan ze verloor (14,2%). Ook cdH heeft meer instroom dan uitstroom [*in de gewogen analyse verliest cdH slechts een klein percentage potentiële kiezers*]. Kort samengevat vinden we dat hoewel PTB en Ecolo op lange termijn (2014 – 2019) wonnen, ze tijdens de laatste weken van de campagne kiezers verloren. De traditionele partijen PS, en in mindere mate cdH en MR, lijken hier het meeste voordeel bij te hebben, want ze lijken algemeen bekeken succesvolle korte campagnes te hebben gevoerd. Zoals de kaarten ervoor lagen bij de start van de korte campagne, zou de ruk naar links in Wallonië nog sterker zijn geweest.

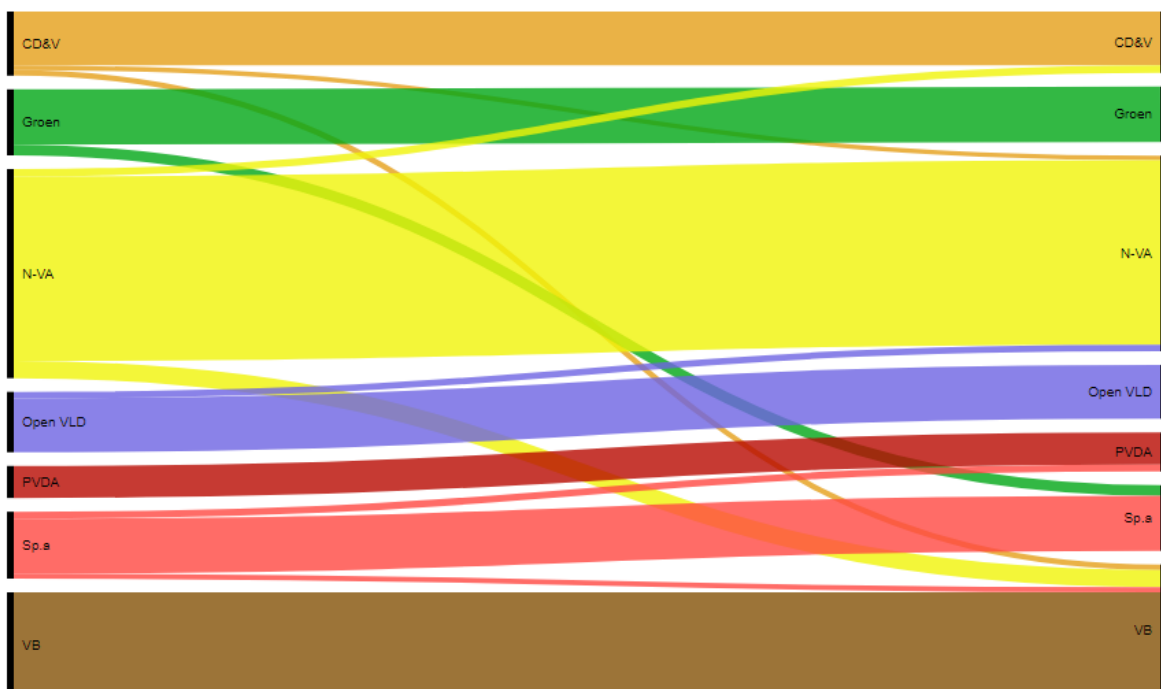
Om een gedetailleerder beeld te geven van de partijen waartussen kiezers wisselden tijdens de korte campagne, geven Tabel 5 en Figuur 7 de kiezersstromen tussen partijen tijdens de campagne weer. Opnieuw zien we dat de grootste beweging aan Vlaamse zijde de stroom van N-VA naar Vlaams Belang is. In onze steekproef waren 37 respondenten initieel van plan om N-VA te stemmen, maar kozen zij uiteindelijk toch voor Vlaams Belang. Dit is ongeveer 12,3% van het uiteindelijke electoraat van Vlaams Belang. Hoewel dit aantoont dat een substantieel deel van de kiezers nog tijdens de korte campagne wisselden, is het niet te vergelijken met de veel grotere stroom van N-VA naar Vlaams Belang die we zagen tussen 2014 en 2019: we vinden dat 56,3% van de kiezers die wisselden van N-VA naar VB, dit al beslist had voordat de korte campagne begon. Anders gezegd: de trend voor de campagne was al dat N-VA kiezers zou verliezen aan Vlaams Belang, en tijdens de korte campagne zette deze trend zich

voort. Wanneer we focussen op de 103 kiezers die wisselden van N-VA naar Vlaams Belang tussen 2014 en 2019, dan zien we dat vooral immigratie een belangrijk topic was. Meer dan 80% van deze respondenten gaven aan dat immigratie voor hen een belangrijk thema was, wat significant hoger is in vergelijking met de gemiddelde Vlaamse respondent (43%). Er wordt soms geopperd dat staatshervorming een belangrijke overweging was, maar dit wordt door onze data niet bevestigd: slechts 2% van deze kiezersstroom gaf aan dat staatshervorming voor hen een belangrijk thema was.

Tabel 5: Veranderingen van kiezers tussen de start van de korte campagne en de eigenlijke stem – Vlaanderen (N=1470).

	CD&V	Groen	N-VA	Open VLD	PVDA	Sp.a	VB
CD&V	116		↗10 ↘16				↗12
Groen		119		↘4		↗23	
N-VA	↗16 ↘10		397	↘14			↗37
Open VLD			↗14	115			
PVDA					69	↘15	
Sp.a		↘23			↗15	118	↗11
VB	↘12		↘37			↘11	224

Figuur 7: Veranderingen van kiezers tussen start van korte campagne (links) en uiteindelijke stemkeuze - Vlaanderen (N=1470).

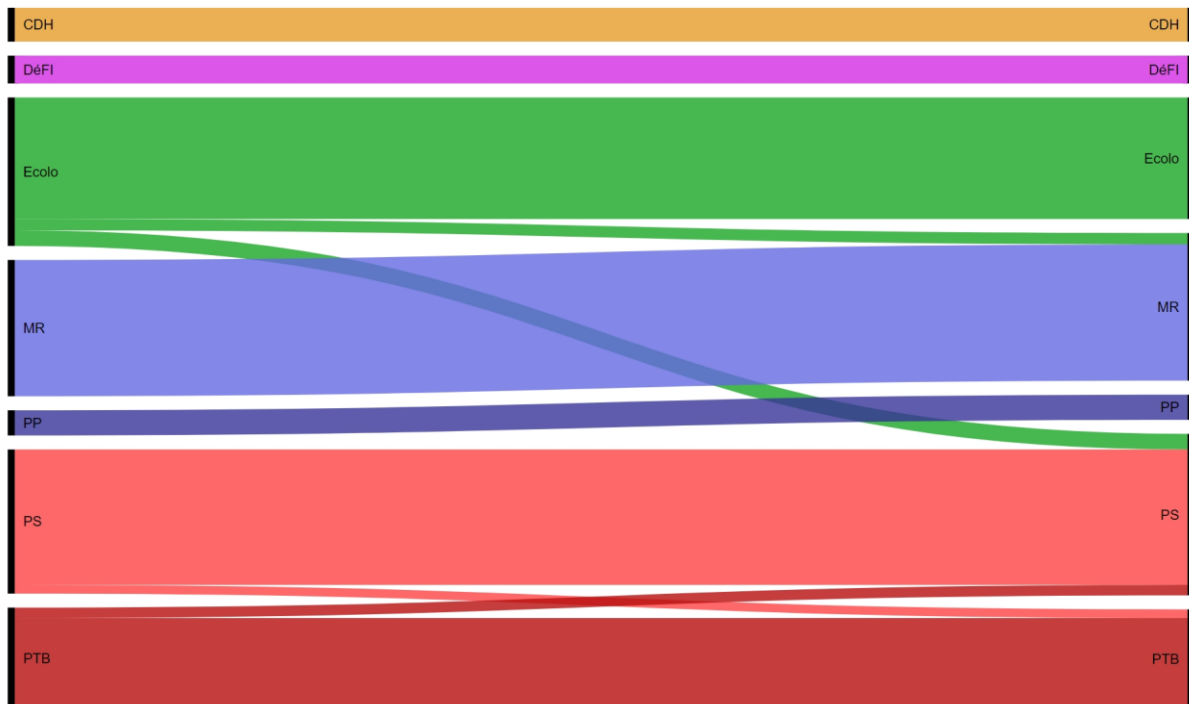
Een andere interessante kiezersstroom doet zich voor aan de linkerkant van het politieke spectrum. Figuur 7 toont dat Groen tijdens de campagne kiezers verloor aan sp.a. Ongeveer 12,9% van de kiezers die bij de start van de korte campagne nog voor Groen zouden stemmen, kozen uiteindelijk toch voor sp.a. Dit resulteerde evenwel niet in winst voor sp.a, omdat sp.a op zijn beurt ongeveer 9% van haar potentiële kiezers verloor aan PVDA [*in de gewogen analyse is de stroom iets kleiner, ongeveer 6,3%*]. De instroom van Groene kiezers naar sp.a werd dus gecompenseerd door de uitstroom van sp.a-kiezers naar PVDA.

Tabel 6 en Figuur 8 tonen dezelfde patronen voor Waalse kiezers. De conclusies op basis van de in- en uitstroom analyse blijven grotendeels identiek: de twee winnaars van de verkiezingen – Ecolo en PTB – verloren kiezers tijdens de korte campagne. Ecolo zag kiezers vertrekken naar PS en MR, terwijl PTB potentiële kiezers naar de PS zag gaan maar ook enkele voormalige PS-kiezers zag instromen [*de gewogen analyse geeft bijkomend aan dat zowel Ecolo als PTB ook kiezers verliezen aan cdH, maar in de ongewogen analyse zijn deze stromen niet significant*]. Merk op dat we in zowel de tabel als de figuur enkel stromen van meer dan 10 respondenten weergeven. Bij PTB zien we namelijk dat er een reeks kleinere uitstromen zijn, die echter wel optellen: in totaal gingen 31 respondenten tijdens de campagne weg bij PTB, een verlies dat slechts gedeeltelijk gecompenseerd werd door de instroom van 19 inkomende respondenten. De MR deed het in dat opzicht beter tijdens de korte campagne, met een instroom van prospectieve Ecolo kiezers, aangevuld door kleinere instromen van andere partijen (die we niet weergeven omwille van het lage aantal respondenten). Dit zijn echter winsten tijdens de korte campagne, en het valt niet uit te sluiten dat het om voormalige MR-kiezers ging die aan de start van de campagne gewisseld waren naar een andere partij, om dan uiteindelijk toch terug te keren naar de MR.

Tabel 6: Veranderingen van kiezers tussen de start van de korte campagne en de eigenlijke stem — Wallonië (N=860)

	cdH	DéFI	Ecolo	MR	PP	PS	PTB
cdH	39						
DéFI		32					
Ecolo			140	↗13		↗18	
MR			↘13	157			
PP					29		
PS			↘18			156	↗10
PTB						↗12	105
						↘10	

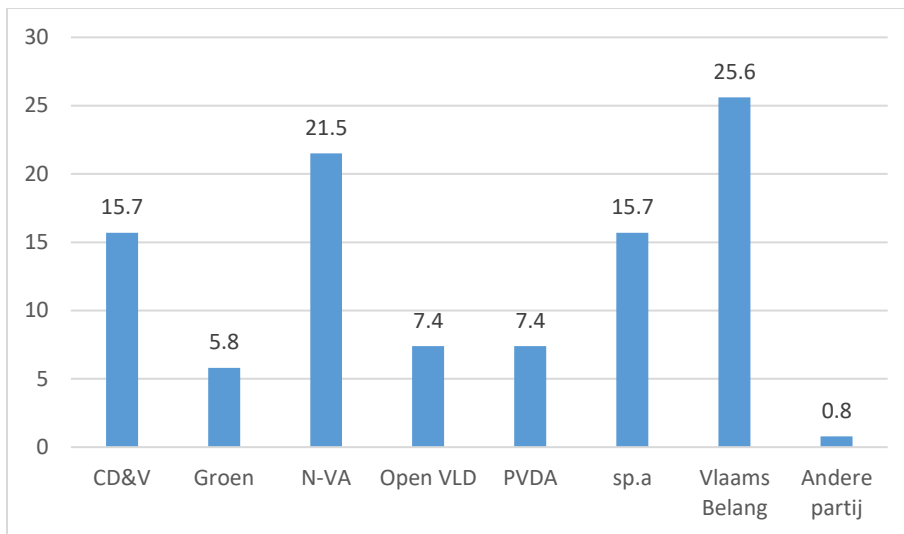
Figuur 7: Veranderingen van kiezers tussen start van korte campagne (links) en uiteindelijke stemkeuze (rechts) - Wallonië. (N=860)

In de bovenstaande analyses lieten we onbesliste kiezers, die geen uitgesproken partijvoorkeur hadden bij de start van de campagne, buiten beschouwing. In het laatste deel van deze nota focussen we op deze groep: welke partij haalde het meeste *onbesliste* kiezers binnen? Figuur 9 en 10 tonen de uiteindelijke stemkeuze van de onbesliste Vlaamse en Waalse kiezers. In Vlaanderen gaat het om ongeveer 7,6% van de kiezers [*gewogen is dit percentage iets hoger*]. Figuur 9 toont dat deze kiezers naar verschillende partijen gaan, en zeker niet alleen naar de uiteindelijke winnaars van de verkiezingen (VB en PVDA). Vlaams Belang haalde wel het meeste onbesliste kiezers binnen (25,6%), maar ook N-VA (21,5%), sp.a (15,7%) en CD&V (15,7%) waren vrij succesvol in het aantrekken van deze groep kiezers [*de gewogen data leidt tot een lager ingeschat percentage voor VB: 21,5%, maar de partij blijft nog steeds het meest succesvol*]. Bij N-VA moeten we wel een kanttekening plaatsen bij dit succes: 84,6% van de ‘onbesliste’ kiezers die naar N-VA gingen (22 van de 26 respondenten) stemden in 2014 reeds voor N-VA. Hoewel deze kiezers dus voor N-VA kozen, was het erg waarschijnlijk dat ze reeds richting N-VA neigden bij de start van de campagne. Wat opvalt is de lage score van Groen: slechts 5,8% van de onbesliste kiezers koos uiteindelijk voor Groen. De partij had dus niet alleen weinig succes in het aantrekken van kiezers van andere partijen tijdens de korte campagne (zie boven), ze haalde ook weinig onbesliste kiezers binnen.

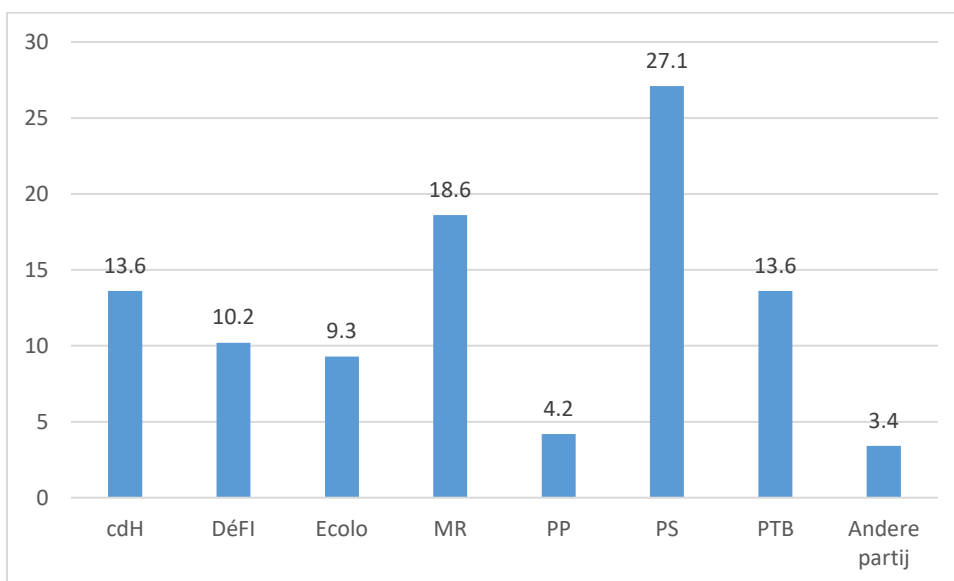

Figuur 9: Uiteindelijke stemkeuze van onbesliste kiezers – Vlaanderen (N=121)

In Wallonië waren er meer onbesliste kiezers: 11,9% van de respondenten in ons sample waren bij de start van de korte campagne nog onbeslist. Figuur 10 toont dat de meeste onbesliste kiezers naar PS (27,1%) en MR (18,6%) gingen, gevolgd door PTB en cdH [*de gewogen analyse geeft een hogere score voor cdH aan (16,4%) waardoor de partij dichterbij MR komt*]. Hoewel Ecolo succesvoller was in het aantrekken van onbesliste kiezers in vergelijking met Groen, was het aantal onbesliste kiezers dat voor Ecolo koos al bij al beperkt (9,3%). Ook dit suggereert dat Ecolo tijdens de campagne, net zoals Groen, minder succesvol was in het aantrekken van kiezers – zowel van andere partijen als vanuit de groep onbesliste kiezers. Let wel: we moeten voorzichtig zijn met deze interpretatie, aangezien onze steekproef de wissels van en naar Ecolo minder goed lijken te voorspellen.

Figuur 10: Uiteindelijke stemkeuze van onbesliste kiezers – Wallonië (N=118)

CONCLUSIES

- De verkiezingen van 2019 waren, op het Belgische en geaggregeerde niveau, de meest volatiele verkiezingen sinds de tweede wereldoorlog. In Vlaanderen en Wallonië vinden we een volatilitesscore van respectievelijk 16,9 en 16,6.
- Als we verder kijken dan enkel de verkiezingsuitslagen en kijken naar individuele kiezers, dan zien we dat de volatiliteit zelfs nog hoger ligt. Bijna een op de drie kiezers wisselde van partij tussen 2014 en 2019. Dit aantal is vergelijkbaar in Vlaanderen en Wallonië en geeft aan dat, hoewel Vlaanderen en Wallonië zeer verschillend stemmen, ze identiek zijn wanneer we kijken naar netto volatiliteit.
- De Vlaamse (voormalige) regeringspartijen waren het minste succesvol in 2019, niet zozeer omdat ze meer stemmen verloren in vergelijking tot andere partijen, maar vooral omdat ze minder succesvol waren in het aantrekken van kiezers van andere partijen. Vlaams Belang en PVDA waren de grote winnaars. In het geval van Vlaams Belang waren hier twee redenen voor. Vlaams Belang was, net als PVDA, zeer succesvol in het aantrekken van kiezers van andere partijen, maar daarnaast was het ook de partij die het beste in staat was haar electoraat uit 2014 te behouden.
- In Wallonië waren vooral de traditionele partijen minder succesvol. PTB was de duidelijke winnaar. Zij was vooral succesvol in het aantrekken van kiezers die in 2014 nog niet PTB stemden.
- Vlaams Belang won vooral kiezers van de (voormalige) regeringspartijen, met name N-VA. Veruit de grootste kiezersstroom tussen de verkiezingen vond plaats van N-VA naar Vlaams Belang. PVDA wist stemmen te winnen van een meer diverse groep, van links (sp.a en Groen) maar ook van N-VA. In Wallonië won PTB vooral van de andere linkse partijen Ecolo en PS.
- Ongeveer 20,8% van de kiezers in Vlaanderen en 21,6% van de kiezers in Wallonië wisselde van partijvoorkeur gedurende de korte campagne. Hoewel dit aangeeft dat de campagne belangrijk was, toont het ook aan dat sommige grote wisselingen al voor de start van de (korte) campagne plaatsvonden.
- Groen speelde tijdens de korte campagne (laatste drie weken) een pak potentiële kiezers kwijt. Het is de enige partij in Vlaanderen met een andere patroon voor en tijdens de campagne: Groen won meer dan ze verloor tussen de verkiezingen van 2014 en de start van de campagne, maar deze balans veranderde aangezien ze tijdens de campagne substantieel meer verloor dan ze won. Andere partijen verloren zowel voor als tijdens de campagne – of wonnen, en wonnen nog meer tijdens de campagne.
- Het verlies van N-VA vond niet hoofdzakelijk plaats tijdens de korte campagne. De partij verloor meer dan ze won in de campagne, maar het grootste verlies van kiezers vond al plaats voor de campagne.
- Vlaams Belang en PVDA deden het al goed voor de campagne en zetten deze trend voort in de laatste drie weken. De grootste beweging tijdens de campagne vond plaats van N-VA naar Vlaams Belang. Echter, de meerderheid van de kiezers die van N-VA in 2014 naar Vlaams Belang in 2019 gingen, 56,3%, maakten deze keuze al voor de start van de campagne.
- Waar in Vlaanderen, met uitzondering van Groen, de patronen op lange en korte termijn in elkaars verlengde lagen, is dit niet het geval in Wallonië. In Wallonië werden sommige van de lange termijn trends tegengegaan door veranderingen op korte termijn. De korte termijn pakte voor de winnaar van de verkiezingen, PTB, zelfs *slecht* uit, aangezien zij minder succesvol was gedurende de

campagne. Aan de andere kant zien we dat de traditionele partijen, MR, cdH en PS, sommige van hun (virtuele) verliezen wisten terug te dringen tijdens de korte campagne.

- Onbesliste kiezers kozen niet alleen voor de winnaars van de verkiezingen, maar stemden voor veel verschillende partijen. Groen was opvallend onsuccesvol in het aantrekken van de onbesliste kiezers.

We baseren onze analyses op twee surveys van het RepResent online panel. Deze surveys werden uitgevoerd door Kantar TNS op vraag van het Excellence of Science consortium RepResent (Representation & Democratic Resentment). Het veldwerk voor de eerste bevraging liep tussen 5 april en 5 mei 2019, en voor de tweede bevraging liep het veldwerk tussen 28 mei en 18 juni 2019. Het brutosample bestond uit respondenten die werden gerecruteerd uit verschillende online panels (inclusief het online panel van Kantar, maar ook panels van andere bedrijven). Het doel was een netto sample dat representatief zou zijn voor de stemgerechtigde bevolking in elke regio voor wat betreft geslacht, leeftijd en opleiding. Omwille van non-respons verschillen de finale netto samples enigszins van de doelpopulatie. We presenteren ongewogen analyses in de hoofdtekst. Echter, als een extra controle werden gewichten aangemaakt die de distributie van de samples bijsturen op leeftijd (vier categorieën), geslacht en opleiding (gekruist, zes categorieën), en stemgedrag in 2019. De gewichten werden op basis van *iterative proportional fitting* berekend, en zetten de marginale verdelingen van de samples dusdanig dat deze gelijk zijn aan de populatiedistributies. We voerden elke analyse uit op de ongewogen data, op de gewogen data waarbij gecorrigeerd wordt voor de socio-demografische variabelen, en op de gewogen data waarbij voor de socio-demografische variabelen en stemgedrag wordt gecorrigeerd. Wanneer de patronen afwijken tussen de analyses, wordt dit in de nota vermeld omdat deze resultaten met enige voorzichtigheid moeten worden geïnterpreteerd. Ter informatie geeft Tabel A de ongewogen en gewogen distributies van stemvoorkeur weer. Merk op dat de populatiedistributie afwijkt van deze in Tabel 1, aangezien Tabel A ook blanco/ongeldige stemmen en kiezers die niet zijn gaan stemmen bevat. De doeldistributies werden bepaald op basis van de officiële verkiezingsuitslag in de verschillende kieskringen, met uitzondering van Brussel dat buiten de steekproef voor Vlaanderen en Wallonië viel.

Table A – Verdeling van ongewogen en gewogen stemvoorkeur

Vlaanderen	Ongewogen stemvoorkeur	Gewogen stemvoorkeur	Wallonië	Ongewogen stemvoorkeur	Gewogen stemvoorkeur
CD&V	10.4%	12.1%	cdH	6.6%	8.4%
Groen	9.0%	8.4%	DéFI (FDF)	6.3%	3.3%
N-VA	27.0%	21.8%	Ecolo	16.1%	11.7%
Open VLD	8.9%	11.5%	MR	18.1%	16.2%
PVDA	6.9%	4.8%	PP	4.4%	2.5%
sp.a	10.8%	9.3%	PS	20.8%	20.6%
VB	20.4%	15.9%	PTB	14.0%	10.9%
Andere	1.4%	1.7%	Andere	3.3%	5.3%
Blanco/Ongeldig	2.5%	4.2%	Blanco/Ongeldig	6.1%	7.4%
Niet gaan stemmen	2.9%	10.3%	Niet gaan stemmen	4.4%	13.7%

We gebruikten drie vragen voor de analyse. In de eerste bevraging werd aan respondenten gevraagd voor welke partij ze kozen in de federale verkiezingen van 2014, en werd hun hypothetische stemvoorkeur voor 2019 gevraagd (federale kamer). In de tweede bevraging na de verkiezingen werd respondenten gevraagd naar hun uiteindelijke stemgedrag voor de federale verkiezingen. Met uitzondering van de finale analyse op de groep onbesliste kiezers, werden alle analyses op dezelfde groep kiezers uitgevoerd. Deze groep bestond uit kiezers die een partijvoorkeur aangaven op elk van de drie vragen. Dit resulteerde in 1470 respondenten in Vlaanderen, en 860 respondenten in Wallonië. Brussel werd ook bevraged, maar wordt in deze nota buiten beschouwing gelaten, aangezien de steekproefgrootte (N=500 in de tweede bevraging) te klein was, zeker gezien het aantal partijen die aan de verkiezingen deelnamen.